

**СІНТАКСІЧНЫЯ ТРАНСФАРМАЦЫІ КАМПАНЕНТНАГА СКЛАДУ
ІНШАМОЎНЫХ КРЫЛАТЫХ ВЫРАЗАЎ
У СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ
(увядзенне ў стандартны кантэкст,
парцэляцыя, анексія і інверсія)**

Цеплякова Альбіна Дзмітрыеўна
Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова
(г. Магілёў, Беларусь)

У артыкуле даследаваны такія разнавіднасці сінтаксічных трансфармацый іншамоўных крылатых выразаў у сучаснай беларускай мове, як увядзенне ў стандартны кантэкст, парцэляцыя, анексія і інверсія.

Сінтаксічныя трансфармацыі звязаны з разнастайнымі змяненнямі кампанентнага складу крылатых слоў. Да сінтаксічных відазмяненняў крылатых выразаў адносяцца, акрамя іншых, увядзенне ў стандартны кантэкст, парцэляцыя, анексія і інверсія.

Увядзенне ў стандартны кантэкст – увядзенне крылатых слоў у кантэкст твораў малога (напр., афарызмаў, велерызмаў, анекдотаў) і іншых жанраў, якое можа спалучацца з іншымі трансфармацыйнымі прыёмамі. Напр.: *Калі кароль голы, князь з ягонай світы.* (М. Коўзкі) – параўн.: <А> кароль <жа> голы! (тут увядзенне ў стандартны кантэкст – у склад афарызма – спалучаецца са зменай модуса паведамлення); *Колькі б ні шукалі ісціну ў віне, на самой справе яна знаходзіцца ў гарэшчы.* (Вожык, 1996, № 12) – параўн.: *Ісціна (праўда) у віне* (тут увядзенне ў стандартны кантэкст – у склад афарызма – спалучаецца з дыстантнай парцэляцыяй, лексічнай субстыпуцыяй і намінацыйнай мадальнай трансфармацыяй).

Парцэляцыя – падзел выразу на самастойныя часткі, “спосаб аналітычнага прадстаўлення” выразу “ў маўленні” [1]. Парцэляцыя можа быць кантактнай і дыстантнай.

1. Кантактная парцэляцыя мае месца ў тых выпадках, калі часткі выразу падзяляюцца інтанацыйна (і сэнсава), але знаходзяцца побач адна з адной. Напр.: *Першы, каго ўспомніў паэт [Максім Танк], ступіўшы на пражскі брук, быў Фучык – адважны сын чэшскага народа, нязломны барацьбіт супраць фашызму і вайны. І гэта не выпадкова, бо ў памяці ўсяго чалавецтва сёння, мажліва, мацней чым калі гучыць перадсмяротнае папярэджанне мужанага рэвалюцыянера: “Людзі, я любіў вас! Будзьце пільнымі!”* (П. Панчанка) параўн.: *Людзі, <я любіў вас,> будзьце пільнымі!*

2. Дыстантная парцэляцыя мае месца ў тых выпадках, калі часткі выразу разнесены ў тэксте, паміж імі знаходзяцца іншыя словы. Напр.: *Дома ўжо ўсе ведалі, што Сямён Барысавіч караў Пеку. Відаць, аб гэтым паспяшыў раззваніць Кузя. Мае браты, Васіль і Піліп, сядзелі на печы маўклівыя і насупленыя і не грызліся, як звычайна, адзін з адным. Толькі Кузя ў сваіх паласатых штанах, якія яму нядаўна перашылі з навалочкі, даволі бадзёра вытанцоўваў на хаце. Хлопец пакуль што карыстаўся ўсімі перавагамі свайго пяцігадовага ўзросту і таму ніколі не губляў добрага настрою. Яго яшчэ ніхто не крануў нават пальцам, яму не трэба было рашаць арыфметыку і дапамагаць маці, і жыццё ўяўлялася хлопцу адной суцэльнай гульні.* Кузя лез за стол разоў дзесяць у дзень: ён снедаў, абедаў і вячэраў з кожным, хто прыходзіў у хату. Кузя і цяпер, мабыць, чакаў мяне, каб павячэраць у трэці раз. (І. Навуменка) – параўн.: *Жыццё – гульня* (тут дыстантная парцэляцыя спалучаецца з намінацыйнай марфалагічнай трансфармацыяй).

Парцэляцыя можа спалучацца з іншымі сінтаксічнымі трансфармацыйнымі прыёмамі. Напр.: *“А цар жа... у фраку!”* – такі быў заглавак лімаўскага водгуку (24.07.1998 г.) на прэм’еру “Барыса Гадунова” М. Мусаргскага ў Нацыянальным тэатры оперы. (ЛіМ, 2001, № 3) – параўн.: *<А> кароль <жа> голы!* (тут кантактная парцэляцыя спалучаецца з лексічнай субстытуцыяй).

Анексія (далучэнне) – пашырэнне кампанентнага складу крылатых слоў шляхам далучэння цэлага сказа, якое размяжоўваецца на наступныя віды.

1. Анексія з захаваннем сінтаксічнай структуры крылатых слоў. Напр.: *Хіба не ведаеш, сацыялізм не усталёўваўся і не ўсталёўваецца ў белых пальчатках! Ці не разумееш гэтага, яшчэ не дарос нават да нашага ўнтэр-афіцэрства, як называў ніжэйшы кіруючы склад партыі таварыш Сталін? Ці, можа, не разумееш, што такое партыйная дысцыпліна? – Усё разумею, – пакорліва адказаў ён. – Дык сам не расслабляйся і не расслабляй іншых – больш і лепш выконвай! Не забывай: **быццё вызначае свядомасць. І бішчэ!*** – Усміхнуўся. (Г. Далідовіч) – параўн.: *Быццё вызначае свядомасць.*

2. Анексія са змяненнем сінтаксічнай структуры крылатых слоў. Напр.: *Смеху врта: ад вялікага да смешнага адзін крок, а смешнае да вялікага дацягнуцца не можа.* (М. Коўзкі) – параўн.: *Ад вялікага да смешнага адзін крок; Я ж прыду ў парк, і яны папытаюць – дзе Мечаны? А што я скажу*

хлопцям? Што-о-о-о? Проста агрызнуся? Ці схлусціць, сказаць, не бачыў... А мы ж такі закон прынялі, клятву далі – **адзін за ўсіх і ўсе за аднаго, і не хлусіць ніколі адзін аднаму**. Ніколі! (П. Місько) – параўн.: *Адзін за ўсіх <i>усе за аднаго*.

Анексія можа спалучацца з іншымі сінтаксічнымі трансфармацыйнымі прыёмамі. Напр.: **Ціць ці не ціць – справа кожнага асабістая**. (Вожык, 1996, № 6) – параўн.: **Быць або (ці) не быць** <вось у чым пытанне> (тут анексія спалучаецца з фанетычнай субстыпуцыяй).

Інверсія – перастаноўка тых ці іншых кампанентаў унутры крылатых слоў, якая дыферэнцыруецца на наступныя віды.

1. Лексічная інверсія (перастаноўка лексічных кампанентаў выказвання).

Напр.: *Унукі вадароднае Ягі, Можга, вам патрэбна Пекла Дантава*. Тут усе ягонья кругі! (В. Макарэвіч) – параўн.: **Дантава пекла**; [Вяршыла:] – **Вы, Тамара Цімафееўна, як я разумею, – супраць?** [Папсуева:] – **Як кожны разумны чалавек на маім месцы. Катэгарычна!** [Міралюбаў:] – **Значыць, вы, Тамара Цімафееўна, – разумны чалавек. Гома сапіенс? А ўсе мы – малты? Папугаі? Кракадзілы?! [Вяршыла:] – Спакойна, Ягор Фёдаравіч! Не забывайце, што Тамара Цімафееўна – намеснік па пярэчаннях. І мы яшчэ раз пераканаліся, што яна не дарма есць свой хлеб...** (М. Матукоўскі) – параўн.: **чалавек разумны**; [Даўгучыц:] – **Нарэшце, і гаспадар стыкнуўся на двор.** [Левановіч:] – **Бачу, і без мяне тут справіліся.** [Даўгучыц:] – **Нездарма ж кажуць – калі Магамет не ідзе да гары, то гары ідзе да Магамета**. **Вось і мы...** (Чыгр.) – параўн.: **Калі гары не ідзе да Магамета, то Магамет ідзе да гары**; **Вось ты, Лявон, неяк казаў, – пачуўся голас бацькі, – што цар не ведае, як мы жывём. Які ж ён, чорта матары, тады цар!** **Цішэй ты, – зачыняючы акно, перасцерагаў дзядзька Андрэй, – і сцены вушы маюць.** (І. Гурскі) – параўн.: **І сцены маюць вушы**; **Усмішлівая парачка схавалася за бурачковай занавескаю, пакінуўшы мяне любавачца высокім белым крэслам. Давялося пайсці далей і разглядаць штучны тавар. Запарк у чырвоным, пурпуровым, бэзавым, ліловым святле. Людзі – жывёлы. Жывёлы – людзі.** (А. Глобус) – параўн.: **Чалавек – жывёла (звер)** (тут лексічная інверсія спалучаецца з намінацыйнай марфалагічнай трансфармацыяй).

2. Структурная інверсія (перастаноўка асобных прэдыкацыйных сінтаксічных кампанентаў выказвання). Напр.: **Вось у чым пытанне – “Быць альбо не быць?”** (А. Макаёнак) – параўн.: **Быць або (ці) не быць** <вось у чым пытанне>.

Інверсія можа спалучацца з іншымі сінтаксічнымі трансфармацыйнымі прыёмамі. Напр.: **“Беднякі і жабракі – роўныя са мной уладары”, “усе гавані, моры і землі ёсць уладанні вольных народаў”;** **“там айчына, дзе дрэнна:** бо толькі ў Еўропе ёсць прыгнечанне свабоды і барацьба за яе, там ёсць барацьба за айчыну, і за гэту барацьбу павінны змагацца ўсе”, - піша Міцкевіч у радзе

месц сваёй кнігі. (П. Глебка) – параўн.: Дзе добра, там і айчына (радзіма) (тут структурная інверсія спалучаецца з лексічнай субстытуцыяй).

Літаратура

1. Иванов, Е.Е. Парцелляція афоризма / Е.Е. Иванов // Матэрыялы Республ. науч. конф. “Пушкін і нацыянальныя літаратуры: (К 200-летію со дня рождэння)”, Могилёв, 5–6 мая 1999 г. / отв. ред. В.В. Люкевич ; МГУ им. А.А. Кулешова и др. – Могилёв, 1999. – С. 79–84.